

Tevhid yolu kolay, küfür yolu zordur!

Ve keza hilkat ve yaratılışın Vâcibü'l-vücut'a isnad edilmesini, nazarları çok kısa olanlar, baîd, garib, külfetli olduğunu tevehhüm etmekle inkârına zehab ediyorlar. Halbuki esbaba isnad edilir ise onların tevehhüm ettikleri bu'd, garabet, külfet kat kat muzaaf olarak hakikate inkılab eder. Çünkü vâcibe daha kolay olur. Mesela, bir adamdan birkaç şeyin sudûru, birkaç adamdan bir şeyin sudûrundan daha ehvendir. Mesela bal arısının hilkati, kudret-i İlahiyeye isnad edilmezse nihayetsiz müşkülât olur.

Maahâzâ vâhidin kesrete yaptığı vaziyet ve maslahatı, kesret çok meşakkatlerden sonra yapabilir. Mesela, bir kumandanın pek çok neferlere verdiği intizam vaziyetini, o neferlere verilse suhuletle yapamazlar. Demek Hâlık-ı Vâhid'e yapılan isnadda, zahiren bu'd ve garabet varsa da esbab ve kesrete edilen isnadda, muzaaf olarak müteselsil muhaller vardır. Şöyle ki:

Her bir zerrede, Vâcibü'l-vücut'un sıfatlarını farz etmek lâzım geliyor. Çünkü nakıştaki kemal, sanattaki hüsün o sıfatları ister. Hem şirketi kabul etmeyen vücub hakkında, gayr-ı mütenahî şeriklerin farzı lâzımdır. Hem her bir zerrenin, bütün zerrelere hem hâkim-i mutlak hem mahkûm-u mutlak olması lâzım geliyor. Çünkü nizam ve intizam öyle ister. Hem her bir zerrede, ihatalı bir şuur, tam bir ilim lâzımdır. Çünkü zerrelere arasında tesanüd ve muvazene vardır. Bu tesanüd ve muvazene ise ilim ile olur.